

۱۳۸۸
۱۴۰۱/۲۷

کیمیا و عرفان در سرزمین اسلام

نویسنده:

پیر لوری

مترجمان:

زینب بودینه آقایی - رضا کوهکن

انتشارات طهوری

سرشناسه	: لوری، پیر، ۱۹۵۳-م.	Lory, Pierre
عنوان و پدیدآور	: کیمیا و عرفان در سرزمین اسلام/ نویسنده پیر لوری؛ مترجمان زینب پودینه آقایی، رضا کوهکن.	
مشخصات نشر	: تهران: طهوری، انجمن ایرانشناسی فرانسه در ایران؛ ۱۴۰۰.	
مشخصات ظاهری	: ۲۳۲ ص. جدول.	
شابک	: 978-964-6414-86-0	
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.		
یادداشت	: ص. ع. به فرانسه: Pierre Lory. Alchimie et mystique en terre d'Islam.	
یادداشت	: عنوان اصلی: Alchimie et mystique en terre d'Islam, 2003.	
یادداشت	: نمایه.	
یادداشت	: کتابنامه.	
موضوع	: جابر بن حیان. ۱۲۰-۱۹۸ق.	
موضوع	: عرفان اسلامی.	
موضوع	: کیمیا و کیمیاگری.	
شناسه افزوده	: پودینه آقایی، زینب، ۱۳۴۹-، مترجم.	
شناسه افزوده	: کوهکن، رضا، ۱۳۵۳-، مترجم.	
شناسه افزوده	: انجمن ایران‌شناسی فرانسه در ایران.	
رده‌بندی دیویی	: ۱۳۸۷ ۲۹۰ ج ۵۵۲۱	
شماره کتابخانه ملی	: ۱۵۴۴۴۰۹۵	

این کتاب ترجمه‌ای است از:

ALCHIMIE ET MYSTIQUE
EN TERRE D'ISLAM

انتشارات طهوری

خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه نوروژ، شماره ۲۴، صندوق پستی ۱۶۴۸-۱۳۱۴۵
تلفن ۰۹۱۲ ۲۲ ۵۱ ۲۰۶ - ۶۶ ۴۶ ۴۸ ۲۶

کیمیا و عرفان در سرزمین اسلام

نویسنده: پیر لوری

مترجمان: زینب پودینه آقایی - رضا کوهکن

چاپ اول ۱۳۸۸

چاپ دوم: ۱۴۰۰

تیراژ: ۲۲۰ نسخه

حروفنگاری و صفحه‌آرایی: مؤسسه علم‌روز

حقوق چاپ و نشر برای انتشارات طهوری محفوظ است

قیمت: ۸۵۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۷	 سخن مترجمان
۱۵	 مقدمه مؤلف بر ترجمه فارسی
۲۱	 پیشگفتار مؤلف
۳۸	 پانوشتهای پیشگفتار
۴۱	 فصل اول: به سوی دل حجر
۵۵	 پانوشتهای فصل اول
۵۹	 فصل دوم: باطن‌گرایی کیمیایی و امام‌شناسی در نزد جابر بن حیان ...
۶۲	 کیمیا، علم لاهوتی
۷۲	 امام و کیمیا
۹۴	 امام‌شناسی جابری
۱۰۹	 نقش آخرت شناختی مجموعه جابری
۱۱۹	 پانوشتهای فصل دوم
۱۴۳	 نتیجه‌گیری
۱۴۷	 پانوشتهای نتیجه‌گیری

سخن مترجمان

علم مدرن به تدریج طی قرون هجده و نوزده میلادی تثبیت گشت و به منزلتی فوق العاده دست یافت و به عنوان معیار قطعی جهت ارزیابی دیگر حوزه های معرفتی به کار گرفته شد. در نتیجه عالمان و به ویژه دانشمندان ضرورت رسم منحنی تاریخ توسعه روح علمی و فعالیت آزمایشگاهی را احساس کردند. بسیاری از موسسات تحقیقاتی تاریخ علم درست با همین هدف تاسیس شد؛ از جمله می توان به مؤسسه بنا شده به دست رومنکا محقق مشهور آلمانی در تاریخ ریاضی و علوم طبیعی اشاره کرد. در چنین فضایی فکری است که تاریخ های عمومی علم نگاشته می شود و نیز برای هر یک از علوم، تاریخی. در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰، بازسازی تاریخ هایی برای علم شیمی، با هدف نشان دادن خط رشد آن از سپیده دم نضج های گنگ و مبهم این علم در دورترین عصرها تا به آن روز صورت گرفت. نمونه های برجسته آن در کشور آلمان به دست کوپ و لیپمان، در فرانسه به وسیله برتلو و در انگلیس توسط هولیارد تحقق یافت.

در این آثار، کیمیا خود به منزله «پیش زمینه ای» برای شیمی در نظر گرفته شده است. این پژوهشگران به تحلیل و در مواردی بازسازی یا باز تصور آزمایشی مواد و عملیاتهای تجربی موجود در کتب کیمیایی می پرداختند، بی آنکه این عمل را محور خود بافت فرهنگی، فلسفی و عرفانی که این متون واجد

آن بودند، انجام دهند. به علاوه وجه نمادین زبان کیمیایی که جنبه جدایی‌ناپذیر آن است یا نادیده گرفته یا بی‌اهمیت پنداشته شد^(۱). میرچا الیاده به درستی در نقد این دیدگاه معتقد است که کیمیا در پیدایش علم جدید صرفاً نقشی غیر مستقیم به عهده گرفته است و علم جدید (به عنوان یک نمونه برجسته مثلا در نزد نیوتن) که خود از پیوند مکانیک سماوی با پایه‌های هرمنی کیمیایی پدید آمده بود، در ادامه میراث هرمنی خود را وانهاد. به علاوه او متذکر می‌شود که کیمیا در هر جا که ظهور یافته، با ادیان و به ویژه با سنت‌های باطنی ادیان، در پیوند تنگاتنگ بوده است. به این جهت است که ما معتقدیم مکان بایسته تحقیقات در زمینه کیمیا، درست در پژوهشکده‌های تاریخ دین، فلسفه و عرفان می‌باشد.

یکی از جامع‌ترین آثار در زمینه کیمیای اسلامی با این نوع رویکرد، کتاب کیمیا و عرفان در سرزمین اسلام تألیف پیرامونری است. نویسنده این کتاب از سال ۱۹۹۰ کرسی اسلام‌شناسی را در دانشگاه سوربن، پژوهشکده EPIHE داراست. ما در جایی دیگر زندگینامه علمی ایشان را آورده و مقالات و آثارشان را معرفی کرده‌ایم^(۲). علاوه بر آثار ذکر شده در زندگینامه مذکور، از ایشان آثار جدیدی نیز منتشر شده است که از آن جمله می‌توان به دو کتاب «علم حروف در جهان اسلام»^(۳) و «رؤیا و تعبیرهای آن در اسلام»^(۴) اشاره کرد. کتاب اخیر برنده دوازدهمین دوره جایزه‌های جهانی کتاب سال جمهوری اسلامی ایران (سال ۱۳۸۳) شده است. از جمله آثار ایشان که به فارسی ترجمه شده، تحقیق وی پیرامون تأویلات القرآن عبدالرزاق کاشانی^(۵) است.

کتاب کیمیا و عرفان در سرزمین اسلام تحقیق پیرامون کیمیای جابرین حیان می‌باشد. بی‌تردید جابر بزرگ پیشگام و تأثیرگذارترین کیمیاگر جهان اسلام است که بسیاری از اندیشه‌های وی توسط کیمیاگران بعدی پی گرفته شد. مؤلف در این کتاب مبانی حکمی، عرفانی و شیعی این کیمیا، نظیر امام‌شناسی، شأن الوهی کیمیا و آخرت‌شناسی کیمیایی، را استخراج و معرفی می‌نماید. نکته جالب توجه آن است که وی این کار را دقیقاً با محوریت آثار

کاملاً کیمیایی جابر انجام می‌دهد و در عین حال از دیگر آثار فلسفی و دینی او نیز بهره می‌گیرد. این نکته در کنار ظرافتها و دقت نظر و احاطه‌ایکه مؤلف بر مجموعه آثار عظیم جابر دارد، این فرصت را فراهم آورده است که برای اولین بار اندیشه‌های شیعی - عرفانی کیمیای جابر را در تحقیق جامع شاهد باشیم. لازم به ذکر است که این کتاب در ابتدا در سال ۱۹۸۹ در پاریس توسط انتشارات Lagrasse, Verdier به چاپ رسید و در سال ۲۰۰۳ توسط Gallimard تجدید چاپ شد. گزیده‌ای از آن در بولتن کتابخانه دنیای عرب، Boletin de la Libreria Mundo Arabe در شماره‌های چهار و پنج، آوریل و مه ۲۰۰۲ به زبان اسپانیولی ترجمه و چاپ شده است.

البته محققان دیگری نیز در شناساندن وجهی از وجوه فلسفی، عرفانی و شیعی مجموعه آثار جابر، کتاب‌هایی تألیف کرده‌اند: اثر کرین در ترجمه و شرح کتاب المجد^(۶) جابر اثری ارزشمند در شناخت وجهی از سنت شیعی و نیز سنت کیمیایی در نظریه‌های پیرامون جلوه‌های الهی (اقانیم) است. تحقیقات عظیم پاول کراوس که نگاه تحلیلی تاریخی و ریشه‌یابی منابع کیمیایی اسلامی بر آنها غالب است و با وجود همه وسعت نظر وی باید تحقیقات او را بیشتر در چارچوب «تاریخ علوم دقیق» در نظر گرفت. همچنان آثاری مهم و مرجع برای پژوهشگران علوم طبیعی و نیز تاریخ دین و حکمت در اسلام است. به علاوه او تحقیقاتی را در زمینه استخراج عقاید و آرای قرمطی - اسماعیلی جابر آغاز نموده و یادداشت‌های نیز تهیه کرده بود که مرگ زود هنگام وی طرح تدوین مجلد سوم از پژوهش‌های او را ناتمام گذاشت.

در میان تحقیقات متأخرتر، شایسته است که از چهار اثر زیر نام برده شود: (۱) پیر لوری در «ده رساله»^(۷) علاوه بر ترجمه فرانسه ده رساله اول از هفتاد رساله «کتاب السبعین»، تحقیق جامع پیرامون اندیشه و زبان کیمیایی و تحلیل واژگانی مفاهیم، فرایندها و مواد کیمیایی به انجام رسانده‌اند. (۲) حق، پژوهشگر پاکستانی مقیم انگلیس، پژوهشی غنی را به چاپ، ترجمه و شرح کتاب «الاحجار علی رأی بلیناس»^(۸) جابر اختصاص داده است. (۳) گنزه

رساله دکتری خویش را درباره مبانی و منابع اندیشه کیمیایی جابر با توجه به کتاب التصریف وی انجام داده و اثری ارزشمند به جای گذاشته است. دو مطالعه اخیر با رویکردی «تاریخ فلسفه‌ای» صورت گرفته است. (۴) به علاوه باید از ایو مارکه، پژوهشگر فرانسوی، یاد کرد که کتابی را با عنوان فلسفه کیمیاگران و کیمیای فلاسفه^(۹) تالیف نموده، در آن از جمله به تحلیل رابطه میان نویسندگان مجموعه جابری و مجموعهٔ رسایل اخوان الصفا می‌پردازد. یکی از فرض‌های پایه‌ای وی در این اثر، تعلق جابر به اسماعیلیه است که موضوعی جدلی و بحث‌برانگیز است و در عین حال که شواهدی در تأیید این نظر می‌توان جست، قراین و ادله‌ای قوی نیز در رد آن وجود دارد.

و اما در ایران و به زبان فارسی در زمینه کیمیای جابر تنها ترجمه‌ای از اثر زکی نجیب محمود با عنوان «جابر بن حیان»^(۱۰) موجود است که به استخراج اندیشه‌های علمی جابر اختصاص دارد. دکتر چاووشی نیز در کتاب «شیمیدانان نامی اسلامی»^(۱۱) بخشی را به جابر اختصاص داده است که این کتاب چنان‌که عنوان آن هم می‌نمایاند، با دیدگاه «تاریخ علوم دقیق» نوشته شده است. تحقیقات کربن، لوری، کراوس^(۱۲)، حق، گنژه^(۱۳)، و مارکه همچنان در کشور ما ناشناخته است. در این میان ترجمه اثر غنی پیر لوری می‌تواند گامی درخور توجه در شناخت بخش هرمنی سنت اسلامی که تأثیری به سزا در عرفان و حکمت اسلامی به جای گذاشته است، باشد.

به این ترتیب با توجه به فقر منابع ذیربط به زبان فارسی، فرصت شاگردی در محضر ایشان را غنیمت شمرده، به ترجمه این اثر تخصصی دست یازیدیم. در انتای کار از راهنمایی‌های پی‌درپیغ و سخاوتمندانه مؤلف - که علیرغم مشغله پژوهشی فراوان متواضعانه پاسخگونه بودند - بهره‌مند می‌شدیم. نویسنده محترم در مقدمه خود بر ترجمه فارسی، بزرگوارانه مترجمان را بسی تکریم نموده‌اند. با این وجود، ما چون به خود می‌نگریم، در می‌یابیم که شایسته این بزرگداشت نیستیم. ما همه مساعی خویش را به کار بسته‌ایم تا ترجمه‌ای وفادار به متن و در عین حال حتی الامکان روان و قابل فهم به خوانندگان عرضه نماییم.